

ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

МЕЛЬНИК ВІРА ВЯЧЕСЛАВІВНА

УДК 323 (477.82) (043.5)

РОЗВИТОК ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ
(на прикладі Волинської області)

23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Львів–2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Східноєвропейському національному університеті імені Лесі Українки Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор політичних наук, професор
Бортніков Валерій Іванович,
Східноєвропейський національний університет
імені Лесі Українки, професор кафедри політології
та державного управління.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, професор
Романюк Анатолій Семенович,
Львівський національний
університет імені Івана Франка,
професор кафедри політології;

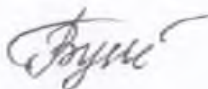
кандидат політичних наук, доцент
Доцяк Ігор Іванович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
доцент кафедри політології.

Захист відбудеться «24» березня 2017 р. о 14.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.35.051.17 у Львівському національному університеті імені Івана Франка за адресою: 79001, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 301.

Із дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка за адресою: м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розіслано «20» лютого 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. В. Бунь

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Із проголошенням незалежності в Україні розпочалися процеси формування її політичної системи та основних атрибутів суверенної держави. Обрання демократії як магістрального напрямку розвитку суспільства зумовило спрямованість і зміст вітчизняного політичного процесу. На його базовий рівень впливають системні зміни політичної системи, які визначають характер політичного режиму, порядок організації державної влади та місцевого самоврядування, місце й роль громадянського суспільства в системі суспільних відносин тощо. Так, ключовим елементом політичної системи, навколо якого здійснювалися спроби пошуку балансу влади, став інститут президентства з відповідними інституційними змінами в системі органів виконавчої влади та місцевого самоврядування.

Аналіз перебігу політичного процесу неможливий без урахування діяльності політичних партій, які є одним із визначальних чинників формування державних і місцевих органів влади. Периферійний рівень перебігу політичного процесу значною мірою детерміновано особливостями історичного, соціокультурного та економічного розвитку регіонів України.

Актуалізує дослідження об'єктивна потреба посилення уваги до вивчення структури й змісту регіональних політичних процесів, оскільки ігнорування, недооцінка або применшення значення місцевих особливостей позбавляє суб'єктів прийняття політичних рішень щодо можливості адекватно оцінювати хід трансформаційних процесів, спотворює картину політичного розвитку внаслідок дистанціювання загальнонаціональних політичних процесів від своїх витоків. У цьому контексті особливий інтерес викликає Волинська область, яка за своїм економічним потенціалом, соціальним та міжконфесійним складом, характером соціальних зв'язків, а отже, і характером політичної активності її жителів відрізняється від решти областей України.

Якщо макрорегіональний рівень розвитку політичного процесу в Україні постійно перебуває в полі зору політологів, то його перебіг в окремо взятих областях, у тому числі й на Волині, потребує подальших ґрунтовних досліджень.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в межах комплексної науково-дослідної теми кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки «Волинь в умовах демократичної трансформації».

Мета дослідження – аналіз регіональної специфіки розвитку політичного процесу в Україні на прикладі Волинської області, визначення особливостей його інституалізації, спільного й відмінного в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, громадських об'єднань, вивчення форм масової політичної участі на загальнонаціональному й локальному рівнях тощо.

Мета дослідження зумовила постановку та необхідність виконання таких дослідницьких завдань:

- на базі вивчення наукової літератури окреслити перспективні напрями досліджень у контексті визначення спільного й особливого в перебігу політичних процесів на загальнонаціональному та регіональному рівнях;
- обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження політичних процесів в Україні й на Волині для з'ясування характеру їх інституалізації, змісту та форм політичної участі громадян в умовах демократичного транзиту;
- з'ясувати особливості процесу становлення й розвитку органів державної влади та місцевого самоврядування у Волинській області;
- розкрити характер партійної структуризації й динаміку розбудови обласних осередків політичних партій;
- визначити структуру та основні етапи розвитку інститутів громадянського суспільства на Волині в контексті загальноукраїнських процесів суспільного розвитку;
- виявити масові форми політичної участі жителів Волинської області в революційних подіях 2004/2013–2014 рр.;
- узагальнити практику масових форм політичної участі на локальному рівні.

Хронологічні рамки дослідження. Нижню межу дослідження зумовлено часом проголошення незалежності України, верхню – 2015 р. – періодом відносної стабілізації політичного процесу внаслідок суспільних очікувань запровадження демократичних реформ.

Об'єкт дослідження – політичний процес в Україні на етапі демократичної трансформації.

Предмет дослідження – особливості розвитку політичного процесу в Україні на прикладі Волинської області.

Методологічна основа дослідження включає сукупність наукових принципів та методів. В основу дисертаційної роботи покладено принципи об'єктивності, історизму, комплексного, системного, міждисциплінарного й інших підходів. Застосування *неоінституційного підходу* передбачає з'ясування причин відмінностей в інституційній структурі систем, вплив різних інституційних рамок на політичний процес локального рівня, добір оптимальної інституційної структури для функціонування місцевої демократії. *Системний підхід* дає змогу простежити характер та особливості становлення інститутів представника Президента України, державних адміністрацій і місцевих рад Волинської області як складної системи суспільних відносин у контексті загальнонаціональних та регіональних політичних процесів. *Синергетичний підхід* уможливорює дослідження чинників, що сприяли самоорганізації територіальних громад на території Волинської області й форми їхньої суспільно-політичної активності під час Помаранчевої революції та Революції гідності на обласному, районному й місцевому рівнях.

Проблемно-хронологічний метод сприяє розгляду політичного процесу, форм і масштабів громадської активності в часовому зрізі як перебігу проблемних ситуацій, що виникали на Волині в досліджуваний період, а також послідовності формування партійних осередків та інституцій громадянського суспільства в області в контексті їх впливу на перебіг політичного процесу. *Біхевіоральний метод* використано для вивчення електоральної поведінки громадян, а також форм їхньої політичної активності й участі в революційних подіях 2000-х рр. *Компаративний метод* дає змогу порівняти особливості політичних процесів, динаміку та форми політичної активності громадян на локальному, обласному й загальнонаціональному рівнях, пояснити виявлені розбіжності, тенденції суспільно-політичного розвитку, де простежено тяжіння до появи нових інституційних форм.

Для з'ясування динаміки, кількісних показників і форм громадсько-політичної участі на регіональному та локальному рівнях застосовано *метод контент-аналізу*, що передбачає опрацювання й систематизацію матеріалів преси загальнонаціонального, обласного та районного рівнів.

Наукова новизна одержаних у дослідженні результатів визначається постановкою проблеми й конкретизується в таких положеннях.

Уперше:

– здійснено комплексний аналіз становлення та розвитку інституційної структури політичного процесу на Волині в контексті демократичної трансформації, що включає виявлення специфіки формування органів державної влади, місцевого самоврядування, первинних осередків політичних партій, громадських об'єднань, а також форм масової політичної участі на місцях відповідно до перебігу подій на загальнонаціональному рівні;

– з'ясовано специфіку проєкції формування загальнонаціональної партійної системи на розвиток партійної структури обласного, районного й локального рівнів та її вплив на розвиток політичного процесу, суть якого полягає в невідповідності прямої кореляції змін на загальнонаціональному й місцевому рівнях як у кількісних, так і якісних показниках, дробленні політичних сил на обласному та районному рівнях на малопотужні групи, нездатні здійснювати вирішальний вплив на розвиток політичного процесу в краї. У становленні партійних структур в області велике значення мають її прикордонний статус, тісні культурно-економічні зв'язки з регіонами сусідніх європейських держав, що суттєво впливають на прозахідну орієнтацію волинян;

– виявлено зміст позаелекторальних масових форм політичної активності на регіональному й локальному рівнях, до яких належать участь волинян у масових акціях протесту під час Помаранчевої революції та Революції гідності (віче, мітинги, хода, блокування органів державної влади), утворення й діяльність місцевих Майданів, луцького Автомайдану, комітетів національного порятунку, страйкових комітетів, народних рад, загонів самооборони та ін.;

– уведено в науковий обіг нові матеріали, що висвітлюють специфіку розвитку регіонального політичного процесу на рівні області: документальні

свідчення й аналітичні матеріали органів державної влади та місцевого самоврядування, періодичної преси районного й локального рівнів.

Удосконалено:

– теоретико-методологічну базу дослідження регіональних політичних процесів у контексті демократичної трансформації. Зокрема, за допомогою синергетичного підходу окреслено політико-мобілізаційний потенціал територіальних громад та регіональних спільнот.

Набули подальшого розвитку:

– дослідження участі політичних партій у формуванні регіональних органів місцевого самоврядування, реалізації права громадян на безпосередню політичну участь за допомогою з'ясування кількісних і якісних показників партійного представництва в обласній та районних радах області, виявленні форм співпраці громадян із владою;

– розкриття чинників впливу на перебіг політичного процесу на регіональному й локальному рівнях. Доведено факт нерівномірності розвитку політичного процесу в краї загалом та у великих містах, окремих районах і населених пунктах, зокрема його залежність від позиції органів державної влади та місцевого самоврядування, соціального складу населення, рівня віддаленості населеного пункту від обласного центру, участі в суспільно-політичних акціях представників певних конфесій, характеру мобілізації з боку партійних активістів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості застосування положень та висновків дисертації в подальшій науковій розробці досліджуваної проблеми, а також у навчально-виховному процесі під час викладання суспільно-політичних дисциплін, зокрема курсів «Політологія», «Політична соціологія», «Політична географія», «Політична регіоналістика». Аналітичний матеріал може бути використаний органами державної влади й місцевого самоврядування, політичними партіями під час реалізації практичної політики на загальнонаціональному та регіональному рівнях. Результати дисертаційної роботи уможливають діяльність органів влади й громадськості щодо розв'язання регіональних суперечностей або запобігання конфліктам в Україні.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дисертації апробовано на міжнародних і вітчизняних наукових конференціях та форумах: III Міжвузівській науково-практичній конференції молодих політологів «Актуальні проблеми сучасної політики», Рівне, 11 листопада 2011 р.; VI Міжнародній науково-практичній конференції студентів і аспірантів «Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень», Луцьк, 14–15 травня 2012 р.; IV Міжвузівській науково-практичній конференції молодих політологів «Актуальні проблеми сучасної політики», Рівне, 15 березня 2013 р.; VIII Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців, Одеса, 28 березня 2013 р.; Других політологічних читаннях імені професора

Богдана Яроша, Луцьк, 16 квітня 2013 р.; Всеукраїнському науковому семінарі «Соціально-гуманітарні науки в Україні: проблеми та перспективи розвитку», Луцьк, 31 травня 2013 р.; Третіх політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша, Луцьк, 15 квітня 2014 р.; XII Міжнародній науково-практичній конференції «Соціально-економічні домінанти людського і технологічного розвитку України», Луцьк, 24 квітня 2014 р.; Фестивалі науки Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк, 12–16 травня 2014 р.; Круглому столі із обговорення змін до Конституції України щодо децентралізації державної влади, Луцьк, 25 червня 2014 р.; Четвертих політологічних читаннях імені професора Богдана Яроша, Луцьк, 14 травня 2015 р.; X Буковинській ювілейній міжнародній історико-краєзнавчій конференції, Чернівці, 23 жовтня 2015 р.; Конференції «Суспільно-економічні підстави самоврядування», Луцьк, 23 листопада 2015 р.

Результати дослідження також обговорено на засіданнях кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Публікації. Основні результати дослідження викладено в 13 публікаціях, чотири із яких опубліковано у фахових виданнях України з політичних наук, та дві – у виданнях України й інших держав, які включено до міжнародних наукометричних баз, а також сім тез конференцій.

Структура дисертації зумовлена метою, завданнями та логікою дослідження. Робота складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків і списку використаної літератури. Загальний обсяг дисертаційного дослідження – 210 сторінок, із них 153 – основний текст, 43 – список використаних джерел (551 найменування).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, охарактеризовано ступінь наукової розробки проблеми й теоретико-методологічні засади роботи; сформульовано мету, завдання, об'єкт і предмет дослідження, його наукову новизну; визначено практичне й теоретичне значення одержаних результатів; подано інформацію про публікації та апробацію результатів, структуру й обсяг дослідження.

У **розділі 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження проблеми політичного процесу»** здійснено аналіз джерельної бази й теоретико-методологічних засад дослідження політичного процесу.

У підрозділі 1.1 «*Стан наукової розробленості проблеми*» встановлено, що в закордонній політичній науці дослідження політичних процесів на регіональному та місцевому рівнях має сталу традицію. Зокрема, цю проблему піднімали у своїх працях такі відомі західні науковці, як Б. Андерсон, Р. Брюейкер, Е. Вілсон, Е. Гелнер, В. Кимлічка, С. Ліпсет, С. Роккан, Е. Сміт, Д. Шварцмантель й ін.

У вітчизняному науковому середовищі простежено виразну тенденцію розкриття окресленої проблематики крізь призму регіональних досліджень як комплексного, так і конкретно-інституційного характеру. Серед них якісно вирізняється доробок науковців Буковини, Волині, Закарпаття й Львівщини. Підвищений інтерес учених викликають електоральні процеси, що відбуваються в регіонах. Найбільш виразно такі дослідження здійснено в працях В. Бортнікова, В. Кіпеня, В. Климончука, А. Круглашова, В. Малиновського, М. Токаря, Ю. Остапця, Н. Ротар, А. Романюка, Ю. Шведа та ін.

Регіональний зріз політичного процесу дав можливість виявити його латентні особливості, зокрема в характері інституалізації державних структур, еволюції органів місцевого самоврядування, розвитку партійної системи держави, становлення громадянського суспільства, специфіці політичної участі на регіональному й локальному рівнях.

Особливу увагу дослідників зосереджено на електоральних процесах регіонального масштабу, натомість обмаль робіт прикладного характеру, що висвітлюють багато інших сфер політичної діяльності. Зокрема, епізодично трапляються публікації, у яких проаналізовано форми масової позаелекторальної політичної участі на рівні окремих регіонів, областей, міст та інших населених пунктів.

У підрозділі 1.2 *«Теоретичні аспекти дослідження»* на основі аналізу наукової літератури з'ясовано, що зазначений напрям політичних досліджень має високий рівень теоретичної розробленості. У загальнотеоретичному й методологічному аспектах для вивчення політичних процесів важливі праці західних політологів, серед яких потрібно виокремити роботи Ч. Мерріама, Т. Парсонса, Р. Дарендорфа, Р. Доуза, Г. Алмонда, Г. Пауела, Д. Дорсі, Р. Даля. Із-поміж російських науковців вирізняються дослідження К. Гаджієва, І. Баригіна, В. Шпака, Ю. Запрудного, Б. Крєтова та ін.

Із вітчизняних учених відзначаємо вагомий доробок у теорії політичного процесу А. Волинського, Г. Макарова, О. Новакової, В. Рогатіна, Т. Кучеренка, В. Курілло, Т. Татаренка, А. Колодія, М. Лендьєла.

Однак серед науковців відсутня єдина усталена думка щодо поняття «політичний процес». Деякі дослідники ототожнюють його з політикою загалом (Р. Доуз), інші вбачають сутність політичних процесів або в результатах функціонування політичної системи (Т. Парсонс), або в процесі змагання учасників політики за владу й статуси (Р. Дарендорф).

Отже, зазначене вище поняття може окреслювати майже всі зміни в політичній сфері, діяльність суб'єктів політики, боротьбу інтересів, характер розгортання та розв'язання політичних конфліктів тощо. Політичний процес може відбуватись у межах політичної системи, у функціонуванні політичних інститутів, діяльності організованих і неорганізованих груп людей, а також окремих індивідів. Не менш важливий критерій характеристики політичного

процесу – масштаби його протікання. Тому прийнято розрізняти глобальні, регіональні та локально-периферійні процеси.

Якщо теоретичні засади політичного процесу на макрорівні мають досить ґрунтовну дослідницьку базу, то розвиток політичного процесу на регіональному й локальному рівнях потребує подальших ґрунтовних досліджень.

У розділі 2 «Інституційна структура політичного процесу Волинської області» здійснено аналіз процесу становлення та розвитку інститутів державної влади й місцевого самоврядування, політичних партій та організацій громадянського суспільства в регіональному аспекті.

У підрозділі 2.1 «Формування інституційної структури органів державної влади та місцевого самоврядування» з'ясовано, що пошук нової інституційної моделі владних структур в Україні розпочався після проголошення незалежності. Першим масштабним зрушенням у цьому напрямі стало обрання Президента України та запровадження посад представників Президента. Після прийняття Закону «Про формування місцевих органів влади і самоврядування» помітно посилювався регіональний чинник розвитку політичного процесу. Передача виконавчої влади в областях і районах відповідним виконкомом рад на чолі з їхніми головами докорінно змінювала її інституційну модель. Однак кадрові зміни в регіональних владних структурах залишалися незначними, оскільки головами районних рад зазвичай обирали чинних голів районних адміністрацій.

Прийняття Конституції України стало черговим етапом пошуку оптимальної моделі інституційної структури політичного процесу з наступним зміцненням президентської вертикалі влади. Призначення глав районних й обласних державних адміністрацій із переданням їм виконавчих та розпорядчих функцій призвело до дуалізму державної влади й надлишкової її централізації. Останнє негативно позначилося не лише на ефективності роботи органів державної влади та місцевого самоврядування, а й на перебігу політичного процесу загалом.

Подальший його розвиток вирізнявся посиленням впливу регіональних еліт та їхніх партійно-політичних структур, активізацією інститутів громадянського суспільства й появою нових практик політичної участі. У розвитку політичних процесів на місцях простежено тенденцію до зростання ролі партійно-політичного чинника.

У підрозділі 2.2 «Особливості розвитку партійної структури Волинської області» досліджено специфіку процесу становлення та розвитку регіональних партійних осередків у контексті трансформації партійної системи України. Зародження політичного плюралізму у Волинській області пов'язане зі створенням громадських організацій демократичного, просвітницького й правозахисного спрямування, у надрах яких зароджувались осередки політичних партій. Партійна структура першої половини 1990-х рр. мала чіткі ознаки системи поляризованого плюралізму, де партіям лівого

спрямування протистояли праві націонал-патріотичні об'єднання. Друга половина 1990 – початок 2000-х рр. позначені процесом масового виникнення прагматичних партій центристського спрямування з відповідною еволюцією партійної системи до системи поміркованого плюралізму.

У краї виявлено чітку тенденцію до активізації партійного життя напередодні виборів. Незначну активність політичних партій у міжвиборчий період зумовлено надлишковою фрагментацією партійного спектра з відповідною нестачею ресурсів, у тому числі кадрових. Системна розбудова партійних осередків в області й навіть запровадження пропорційної системи виборів до місцевих рад не змогли забезпечити повноцінного партійного представництва в органах місцевого самоврядування.

Падіння режиму Януковича і вихід на політичну арену нових політичних сил спричинили масове виникнення партійних осередків на місцях. На кінець 2015 р. у Волинській області зареєстровано понад 200 організацій політичних партій.

У підрозділі 2.3 *«Становлення інститутів громадянського суспільства»* в контексті розвитку політичного процесу проаналізовано розбудову інституцій громадянського суспільства. Визначальним чинником розвитку громадянського суспільства в умовах лібералізації радянського режиму стала діяльність таких суспільно-політичних організацій, як УГС, Товариство української мови імені Тараса Шевченка, «Меморіал», «Зелене світло» та ін. Вони мали суттєвий вплив на спрямування політичного процесу. У перші роки незалежності України їх замінили організації, які вже орієнтувалися на представництво неполітичних інтересів різноманітних демографічних груп. Зовсім незначний сегмент у громадянському секторі належав громадським організаціям дозвільного та професійного спрямування.

Другу половину 90-х рр. ХХ ст. в Україні позначено масовим збільшенням чисельності громадських організацій, однак у Волинській області таку тенденцію не простежено. Суттєва активізація громадського сектору області відбулася лише на початку 2000-х рр. Зокрема, збільшення мережі організацій «третього сектору» в краї відбулося завдяки масовому виникненню молодіжних об'єднань, які існували під патронатом політичних партій.

Численні недержавні організації, громадські об'єднання, суспільно-політичні рухи в останнє десятиліття стали активними учасниками політичних процесів, зокрема електоральних, що засвідчує зростання рівня розвитку громадянського суспільства. У виборчій кампанії до Верховної Ради України 2006 р. громадським організаціям уперше надано право мати офіційних спостерігачів.

Тривалі пошуки громадськими організаціями власної інституціолізованої ніші в політичному процесі завершилися створенням при органах державної влади та місцевого самоврядування громадських рад й інших форм суспільної взаємодії («круглі столи», прес-клуби, громадські приймальні та ін.). Останні стали майданчиками й каналами для налагодження конструктивного діалогу влади та суспільства.

У розділі 3 «Масові форми політичної участі жителів Волині» здійснено аналіз політичної участі громадян у масових акціях періоду Помаранчевої революції та Революції гідності.

У підрозділі 3.1 «Участь громадян у подіях Помаранчевої революції» з'ясовано, що інституалізація політичної участі громадян відбувалася завдяки створенню нових інституційних форм, таких як комітети національного порятунку, страйкові комітети, а Майдани з'явилися не лише в Луцьку, а й у кожному районному центрі. На регіональному рівні, крім вимог справедливого підрахунку голосів, часто формулювалися більш предметні вимоги до регіональних органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. Саме органи місцевого самоврядування як інституційні форми вираження інтересів територіальних спільнот перебирали на себе ініціативу в організації та координуванні масових політичних акцій, визнавали нелегітимною ЦВК, а В. Ющенко – всенародно обраним президентом. Окремі районні ради, відчуваючи настрої мас, за прикладом обласної ради висловлювали недовіру головам місцевих державних адміністрацій і створювали власні виконавчі органи.

У підрозділі 3.2 «Динаміка розвитку політичного процесу на території Волинської області під час Революції гідності» простежено особливості перебігу політичного процесу на території області. Активна фаза Євромайдану в Луцьку розпочалась одночасно з масовими акціями в Києві, участь у яких брали найактивніші волиняни. Громадянський актив в обласному центрі сформовано із журналістів, членів громадських організацій, місцевих підприємців, колишніх представників місцевої влади.

Протестні акції в області набули масовості та радикалізму після силового розгону столичного Євромайдану. Під тиском громадськості пішов у відставку голова ОДА, а новопризначений глава обласної державної адміністрації категорично відмовився виконувати якісь із вимог місцевого Майдану, унаслідок чого згодом був звільнений із посади. Основними формами масового громадянського протесту на Волині були мітинги, віче, пікети регіональних силових структур, блокування місцевої частини внутрішніх військ, цілодобове чергування в наметовому містечку обласного центру тощо. Громадянський протест зароджувався як стихійне явище, однак згодом набув певної інституалізації через утворення народних рад, відділень ВО «Майдан», Автомайдан, загонів самооборони та ін., які, крім організації акцій протесту, підтримували порядок у містах.

У підрозділі 3.3 «Особливості політичної активності громадян на локальному рівні» встановлено, що місцеві Майдани стали не лише локацією зібрання політично активних жителів області, а й виконували функції мобілізаційних центрів на столичний Майдан Незалежності. У соціальному зрізі найбільш свідому громадянську позицію виявила місцева інтелігенція, особливо студенти, учителі та викладачі, а також дрібні й середні підприємці. Знаковим стало те, що високу активність проявили навіть жителі невеликих населених пунктів. Однак протестний потенціал волинян не був однорідним у

масштабах області. В окремих районах населення залишалося повністю інертним, обмежуючись вимогою до місцевих чиновників вийти з Партії регіонів після драматичного лютневого протистояння в столиці.

ВИСНОВКИ

Аналіз теоретичних засад дослідження політичного процесу та регіональних особливостей його перебігу в Україні на етапі демократичної трансформації дав підставу зробити такі висновки:

1. Дослідження вітчизняних регіональних політичних процесів – один зі стратегічних напрямів наукових пошуків, що потребує подальших теоретичних обґрунтувань. З'ясовано, що найчастіше регіональні дослідження ґрунтуються на компаративістському або контекстному підході до аналізу політики й охоплюють певну, часто вузьку сферу суспільно-політичних відносин у регіоні. Так, особливу увагу дослідників зосереджено на електоральних процесах регіонального масштабу, натомість обмаль робіт прикладного характеру, що висвітлюють багато інших сфер політичної діяльності. Зокрема, епізодичними є публікації, де виконано аналіз форм масової позаелекторальної політичної участі на рівні окремих регіонів, областей, міст й інших населених пунктів.

2. Політичний процес – складне політико-суспільне явище, яке сукупно відображає динаміку політичного життя. У середовищі дослідників цього феномену відсутня однотайність щодо його змістових меж. Погляди варіюються від широкого трактування, де політичний процес ототожнюється з політикою як такою, до його визначення як реалізації конкретної мети.

З'ясовано зв'язок зростання політичної суб'єктності окремого індивіда зі звуженням масштабів політичного процесу. Динаміка політичного процесу характеризується ритмічністю, що детермінована електоральними циклами. На характер політичного процесу та його прогнозованість значною мірою впливають нелегалізовані структури, що спроможні формувати тіньовий зміст політичного процесу.

3. Розбудова регіональних владних структур першої половини 90-х рр. ХХ ст. відбувалася з незначним кадровим оновленням нових інституційних форм. Більшість представників Президента в областях становили колишні партійні функціонери й зовсім незначну частку – представники національно-демократичних сил. Передача виконавчої влади на місцях відповідним виконкомам рад на чолі з їх головами цих рад не привела до суттєвого кадрового оновлення. Така ситуація на місцях значною мірою нівелювала новації в інституційній структурі органів влади. Але головним гальмом на шляху до розбудови ефективної управлінської моделі стало перетворення президентської вертикалі на виконавчу гілку влади з відповідною концентрацією влади в руках глави держави. Це не могло не позначитися негативно на перебігу політичного процесу на загальнонаціональному й регіональному рівнях. Не випадково під час Помаранчевої революції та

Революції гідності саме глави обласних і районних державних адміністрацій ставали об'єктом критики й часто були вимушені залишати свої посади.

4. Зародження та розвиток партійного плюралізму у Волинській області, як і загалом в Україні, розпочалися ще на останньому етапі існування УРСР. Процес створення політичних партій відбувався в надрах демократично орієнтованих громадських організацій, які мали розгалужену мережу в регіоні. Перші роки незалежності України позначились активною розбудовою партійної системи, яка до середини 1990-х рр. мала всі ознаки поляризованого плюралізму, де прокомуністичним силам протистояли молоді національно-демократичні партії. У другій половині 1990-х – на початку 2000-х рр. в області простежено чітко виражену тенденцію до розбудови мережі осередків прагматичних партій центристського спрямування, яка продовжувалася й у наступні роки. Розвиток партійної структури в області, як і в країні загалом, корелюється з електоральними циклами.

У міжелекторальні періоди активність політичних партій спадала або зникала зовсім. Останнє впливало з програмних засад партії або було зумовлено нестачею ресурсів, у тому числі кадрових. Запровадження пропорційної системи виборів до місцевих рад також не дало змоги забезпечити повноцінне партійне представництво в місцевих радах. Останнє засвідчує той факт, що більшість партійних осередків політичних партій в області є віртуальними й існує лише на папері.

5. Розбудова інституційної структури громадянського суспільства незалежної України тісно пов'язана з діяльністю правозахисних і культурно-просвітницьких організацій, що виникли за часів так званої перебудови. Пік організаційної розбудови громадського сектору області припав на початок 2000-х рр. разом з активізацією діяльності суспільно-політичних організацій, які фактично були молодіжними секціями політичних партій. Цьому сприяло покращення законодавчого забезпечення та посилення міжнародної допомоги для розгортання їхньої діяльності.

Численні недержавні організації, громадські об'єднання, суспільно-політичні рухи в останнє десятиліття стали активними учасниками політичних процесів, зокрема електоральних, що засвідчує зростання рівня розвитку громадянського суспільства, підвищення його ролі в процесах демократичної трансформації. Водночас значна кількість громадських об'єднань є віртуальними технологічними проектами суб'єктів суспільно-політичних відносин.

Ефективними формами співпраці організацій «третього сектору» та органів державної влади стали громадські ради при органах державної влади й місцевого самоврядування, регулярне проведення «круглих столів», прес-клубів, організація діяльності громадських приймалень та ін. У громадянському секторі Волині все виразніше проявляється тенденція інтенсифікації участі громадян у локальних політичних процесах, що сприяє їх політичній соціалізації, утвердженню демократичних цінностей.

6. Найбільш масові форми політичної участі від моменту проголошення незалежності України спричинила Помаранчева революція. Практично одночасно зі столичним виникали Майдани в Луцьку та районних центрах області. Виразником суспільних настроїв регіональних спільнот ставали органи місцевого самоврядування в якості рад різного рівня, депутати яких масово висловлювали громадянську недовіру ЦВК і визнавали В. Ющенко всенародно обраним президентом. Обласна та окремі районні ради висловили недовіру головам місцевих державних адміністрацій, а найбільш радикально налаштовані повертали собі повноваження, делеговані районним державним адміністраціям. Найактивнішу позицію в акціях протесту займали освітяни, хоча інколи високу активність, попри заборону, відкрито проявляли навіть державні службовці.

Політичні процеси в області під час Євромайдану та Революції гідності проходили в контексті всеукраїнських. Регіональні акції протесту розпочалися одночасно зі столичними й первинно не позначалися радикалізмом. Особливою активністю вирізнялися представники громадських організацій, журналісти, дрібні підприємці, місцеві опозиціонери. Після силового розгону Євромайдану в Києві громадські акції на Волині набули більшої масовості та рішучості, а голова ОДА під тиском громадськості змушений був піти у відставку.

Основними формами громадянського протесту на регіональному рівні стали масові мітинги, акції пікету місцевих силових структур, цілодобова вахта на центральній площі Луцька, блокування місцевих частин внутрішніх військ із метою запобігання їх виїзду до Києва. Інституалізація громадянської участі в області відбувалася за посередництва утворення паралельних органів влади у вигляді народних рад та загонів самооборони, регіональних структур ВО «Майдан» й «Автомайдан», які долучилися до сприяння правоохоронним органам щодо забезпечення правопорядку.

7. Характерною ознакою політичних процесів на локальному рівні відзначено наявність потужного самоорганізаційного потенціалу територіальних громад. «Майдани» виникали не лише на рівні адміністративних центрів області та районів, а й у дрібних сільських населених пунктах. Їхні резолюції й рішення органів місцевого самоврядування базового рівня часто були сповнені радикалізму та рішучості. Об'єктом критики з боку місцевих активістів, крім органів влади, ставали навіть районні газети, які звинувачували в провладній редакційній політиці.

За умови незначної партійної структуризації органів місцевого самоврядування базового рівня відзначено відсутність координації дій місцевих громад із боку центральних та обласних осередків політичних партій. Це негативно позначилося на їхньому політико-мобілізаційному потенціалі. Водночас з'ясовано, що в певних ситуаціях нестачу вертикальної координації на локальному рівні компенсовано синергетичним ресурсом місцевих громад.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові статті, опубліковані у фахових виданнях із політичних наук:

1. Мельник В. Становлення інститутів громадянського суспільства на Волині (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / В. В. Мельник // Науковий вісник Одеського національного економічного університету. Науки: економіка, політологія, історія. – 2013. – № 4 (183). – С. 5–13.
2. Мельник В. Становлення інституційної моделі владних структур Волині / В. В. Мельник // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. – 2014. – № 14. – С. 127–131.
4. Мельник В. Тенденції розвитку громадського сектору Волинської області / В. В. Мельник // Грані : науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2014. – № 12. – С. 71–77.
5. Мельник В. Розгортання державотворчих процесів на Волині (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / В. В. Мельник, В. І. Бортніков // Панорама політологічних студій: науковий вісник Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне : РДГУ, 2013. – Вип. 10. – С. 100–107.

Наукові статті, опубліковані у виданнях України та інших держав, які включені до міжнародних наукометричних баз:

1. Мельник В. Роль місцевих виборів 2006 року у політичній структуризації суспільства: на прикладі Волинської області / В. В. Мельник // Гілея: науковий вісник. – 2015. – 96 (№ 5). – С. 461–465.
2. Мельник В. Особливості участі політичних партій у виборчій кампанії до районних рад 2002 р. на прикладі Волинської області / В. В. Мельник // *Studia Politologica Ucraino-Polona*. – 2015. – Вип. 5. – С. 80–85.

Інші публікації за темою дисертації:

1. Мельник В. В. Інституалізація громадянського суспільства на Волині в умовах демократичної трансформації / В. В. Мельник, І. С. Мірчук // Другі політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2013. – С. 102–109.
2. Мельник В. Теорії та методи аналізу політичного процесу / В. Мельник // Актуальні проблеми сучасної політики : матеріали ІV Міжвуз. наук.-практ. конф. молодих політологів 15 берез. 2013 р. – Рівне : РДГУ, 2013. – С. 26–28.
3. Мельник В. Розгортання політичних процесів на Волині (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) / В. Мельник // Соціально-гуманітарні науки в Україні: проблеми та перспективи розвитку : матеріали Всеукр. наук. семінару, м. Луцьк, 31 трав. 2013 р. – Луцьк : Ред.-вид. від. Луцького нац. техн. ун-ту, 2013. – С. 220–234.
4. Мельник В. Динаміка змін депутатського представництва в районних радах Волинської області 2006–2010 рр. / В. Мельник // Політологічні читання

імені професора Богдана Яроша : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2014. – С. 95–97.

5. Мельник В. Пропаганда ідеї державотворення на сторінках західноукраїнської преси на прикладі Волинської та Рівненської областей / В. Мельник // Актуальні проблеми сучасної політики : матеріали III Міжвуз. наук.-практ. конф. молодих політологів 11 листоп. 2011 р. – Рівне : РДГУ, 2012. – С. 15–17.

6. Мельник В. Еволюція форм пропаганди ідеї державотворення на сторінках західноукраїнської преси / В. Мельник // Молода наука Волині: пріоритети та перспективи : зб. наук. матеріалів VI Міжнар. наук.-практ. конф. студ. і асп. 14–15 трав. 2012 р. – С. 33–34

7. Мельник В. Участь освітян в політичному процесі Волинської області / В. Мельник // Четверті політологічні читання пам'яті професора Богдана Яроша : зб. наук. праць / за заг. ред. В. І. Бортнікова, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2015. – С. 87–90.

АНОТАЦІЯ

Мельник В. В. Розвиток політичного процесу в Україні (на прикладі Волинської області). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2017.

У дисертації здійснено комплексний політологічний аналіз перебігу політичного процесу в Україні на прикладі Волинської області. Визначено теоретико-методологічні підходи дослідження та основні напрями наукової розробки поняття «політичний процес» у зарубіжній і вітчизняній політичній науці.

З'ясовано особливості процесу становлення регіональних владних структур та їх зв'язок із радянським минулим України. Показано еволюцію президентської вертикалі влади, виникнення інститутів представника Президента України, обласної й районних державних адміністрацій, їх вплив на розвиток політичного процесу в області.

Розкрито динаміку розбудови обласних осередків політичних партій, специфіку формування мереж первинних партійних осередків та їхнього кадрового потенціалу, тенденції в становленні інститутів громадянського суспільства, кореляцію політичної активності громадян з електоральними циклами.

Виявлено форми масової політичної участі громадян у подіях Помаранчевої революції та Революції гідності в період 2004/2013–2014 рр. в усіх районах області. З'ясовано характер масових акцій протесту в районних центрах, містах обласного значення й окремих сільських населених пунктах.

Ключові слова: політичний процес, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, Волинська область, громадські організації, політичні партії, регіон, локальна демократія.

АННОТАЦІЯ

Мельник В. В. Развитие политического процесса на Украине (на примере Волынской области). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко, Львов, 2017.

В диссертации проведен комплексный политологический анализ протекания политического процесса на Украине на примере Волынской области. Рассмотрены теоретико-методологические подходы исследования и основные направления научной разработки понятия «политический процесс» в зарубежной и отечественной политической науке.

Выявлены особенности процесса становления региональных властных структур и их связь с советским прошлым Украины. Показана эволюция президентской вертикали власти, возникновение институтов представителя Президента Украины, областной и районных государственных администраций, их влияние на развитие политического процесса в области.

Раскрыта динамика возникновения первичных партийных организаций в области, специфика формирования их структуры и кадровый потенциал в контексте трансформации партийной системы Украины. Зарождение политического плюрализма в Волынской области связано с созданием общественных организаций демократического, правозащитного направления, в которых зарождались первичные организации политических партий.

Партийная система первой половины 1990-х гг. имела четкие признаки системы поляризованного плюрализма, где оппонентами левых партий были партии национально-патриотической ориентации. Вторая половина 1990-х гг. и начало 2000-х гг. характеризовались процессом массового возникновения прагматических центристских партий. Показана корреляция процесса массового возникновения новых первичных партийных организаций в области с регулярностью избирательных циклов на выборах центральных и местных органов власти.

Проведен анализ процесса становления институтов гражданского общества в области, выделены его этапы, показана динамика возникновения общественных организаций на уровне районов, характер и направления их общественно-политической активности, формы сотрудничества с органами государственной власти и местного самоуправления. Отмечается, что одним из направлений работы общественных организаций, которая отличается позитивной динамикой и эффективностью, есть организация ими контроля над ходом избирательного процесса на выборах центральных и местных органов власти.

Определены формы массового политического участия граждан в событиях Оранжевой революции и Революции достоинства в период 2004/2013–2014 гг. во всех районах области, городах областного значения и отдельных сельских населенных пунктах. Показано, что основными формами массового гражданского протеста на Волини были митинги, вече, пикеты региональных силовых структур, блокирование местной части внутренних войск, а также круглосуточное дежурство в палаточном городке областного центра. Гражданский протест зарождался как стихийное явление, однако скоро начался процесс возникновения организованных форм политического участия граждан путем создания таких структур, как народные рады, местные отделения Всеукраинского объединения «Майдан», Автомайдан, отрядов самообороны, которые, кроме организации акций протеста, поддерживали порядок в городах и селах.

Ключевые слова: политический процесс, органы государственной власти, органы местного самоуправления, Волинская область, общественные организации, политические партии, регион, локальная демократия.

SUMMARY

Melnyk V. V. The Evolution of the Political Process in Ukraine (by the Example of the Volyn Region). – Manuscript.

Thesis for a degree of candidate of political sciences by specialty 23.00.02 – political institutions and processes. – Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, 2017.

The comprehensive politological analysis of the flow of the political process in Ukraine by the example of the Volyn region has been carried out in the thesis. The theoretical and methodological approaches to the research, basic directions of the scientific elaboration of the concept «political process» in the foreign and the domestic political science have been considered.

The peculiarities of the regional authoritative structures' formation process and their connection with the Soviet past of Ukraine have been thrashed out. The evolution of the presidential power vertical, the occurrence of the institutions of the Representative of the President, the Volyn regional and district state administrations, their influence on the development of the political process in the region have been shown.

The dynamics of the emergence of the primary party organizations in the region, the specifics of their structure formation and personnel potential, trends in the establishment of civil society institutions, correlation between political activity of citizens and electoral cycles have been revealed.

The forms of the massive political involvement of the citizens in the events of the Orange revolution in 2004 and the Revolution of Dignity in 2013–2014 in all districts of the region, cities of regional significance and certain rural settlements have been determined.

Key words: political process, state power bodies, local government bodies, Volyn region, social organizations, political parties, region, local democracy.

Підписано до друку 07.02.2017 р. Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.
Друк на різнографі. Обсяг 0,9 ум. друк. арк. 0,9 обл.-вид. арк.
Наклад 100 пр. Зам. 15. Виготовлювач – Вежа-Друк
(м. Луцьк, вул. Винниченка, 14, тел. (0332) 29-90-65).
Свідоцтво Держ. комітету телебачення та радіомовлення України
ДК № 4607 від 30.08.2013 р.